

СТАЛИЙ РОЗВИТОК І СУЧАСНА ПАРАДИГМА ОСВІТИ

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND THE MODERN PARADIGM OF EDUCATION

Вікторія Буяшенко

докт. філос. наук, ректор Академії праці, соціальних відносин і туризму

Victoriia Buiashenko

Dr. in Philosophy, Rector, Academy of Labour, Social Relations and Tourism

Ключові слова: *вища освіта, суспільне благо, приватне благо.*
Key words: *higher education, public good, private good.*

Вступ. Реалізація Цілей сталого стає майже не можливою без усвідомлення їх необхідності заради майбутнього. Одним із векторів формування усвідомленого ставлення до цілей сталого розвитку можна вважати освіту, яка одночасно виступає і ціллю сталого розвитку («Забезпечення всеохопної і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх»).

В Україні метою реформування вищої освіти проголошено створення привабливої та конкурентоспроможної національної системи вищої освіти, інтегрованої у Європейський освітній та науковий простір.

Мета. Мені б хотілося підняти питання щодо ролі недержавних навчальних закладів у забезпеченні справедливої якісної освіти в Україні в контексті сучасного процесу реформування вищої освіти.

Два з половиною роки тому було ухвалено Закон України «Про вищу освіту», який задав нові правові координати у цій сфері для здійснення довгоочікуваних змін. У процесі обговорення проекту цього законодавчого акту науково-педагогічна спільнота вищих навчальних закладів недержавної форми власності очікувала рівних правил гри для усіх суб'єктів ринку освітніх послуг, оскільки усвідомлювала, що Україна потребує докорінних і системних реформ, які не тільки наблизили б нас до європейських засад вищої школи й академічних стандартів, а й стали б прикладом довгоочікуваної модернізації нашого суспільного життя. Елементами такої реформи мали б стати удосконалення системи ЗНО, якості знань школярів при вступі до ВНЗ України, надання ширшої реальної автономії українським вишам, створення конкурентного освітнього та дослідницького простору для державних та недержавних вишів, акцент на якісних критеріях оцінки діяльності вищих навчальних закладів та їх інтеграції в освітній європейський простір.

Проаналізуємо, наскільки виправдалися очікування науково-педагогічної спільноти вищих навчальних закладів недержавної форми власності. Для цього спробуємо озирнутися трохи назад.

Недержавні ВНЗ стають одним з гравців на полі вищої освіти України з початку 1990-х років. Поява вищих навчальних закладів приватної форми власності стала однією з докорінних новацій у вищій освіті України після проголошення незалежності. За роки незалежності в Україні була створена і розвинулась ціла мережа сучасних приватних інститутів, університетів та академій (на тепер це 80 вищих закладів освіти), у яких навчається понад 100 тисяч студентів і працює майже 10 тисяч викладачів та вчених.

Зараз важко знайти відповідь на питання, чому було прийнято рішення про розвиток недержавної освіти: чи то внаслідок зміни світової суспільної ситуації, коли змінюється роль вишу як суспільного інституту і він вже не може більше залишатися монополією держави, в добу відкритих економік та пост-національних держав виш стає діловою установою – більш корпоративною, підприємницькою, управлінською, ініціативною, він є соціальним інститутом покликаним задовольнити потреби суспільства в знанні, яке сприятиме його подальшому поступу. Відповідно, вищий навчальний заклад – це установа, яка продукує суспільне благо. Суспільне благо – це таке благо, яке споживається колективно всіма споживачами незалежно від того, платять вони за нього чи ні. В європейському сучасному просторі виш як соціальний інститут і вища освіта (незалежно від форми власності) розглядаються як суспільне

благо. Держава, як соціальна інституція, пильнує щодо забезпечення суспільного блага і врахування суспільного інтересу в суспільній взаємодії, покликана створювати сприятливі умови для участі громадянина, відповідно до його здібностей, у цьому благові. Саме тому в більшості демократичних країн світу головним індикатором державної політики в системі вищої освіти слугує насамперед якість освітніх послуг вищу.

Чинне українське законодавство про вищу освіту прописане в термінах фактично бінарної опозиції між приватною і державною вищою освітою. Припускається, що вища освіта, отримана у державних закладах, належить до суспільних благ. В той час як надана вища освіта в недержавних закладах є приватним благом, тобто недержавні вищі надають комерційні послуги. Вважається що за приватною освітою стоїть лише приватний бізнес-інтерес засновників. Законодавець навіть не міг собі уявити, що можуть постати недержавні вищі з гуманітарним профілем навчання, які надаватимуть освітні послуги не з так званих комерційних спеціальностей, а спробують відроджувати занедбані візантиністку та медієвістику, церковну історію, соціальні науки про релігію, біоетику та ін. Такі навчальні заклади апіорі не можуть бути прибутковими, а тому трактування їх на рівні з комерційним підприємством навряд чи може вважатися виявом здорового глузду. У приватних вишах України на сьогодні здобувають не лише вищу юридичну та економічну освіту, у них також навчаються майбутні медики, педагоги, філологи, історики, філософи, програмісти, архітектори, дизайнери, художники, хореографи, режисери, актори, журналісти, спеціалісти із соціальної роботи та соціальної реабілітації та інші.

З нашого ж законодавства неможливо зрозуміти, за якими критеріями здійснюється розрізнення між освітньою послугою як суспільним і приватним благом. Що повинно бути головним критерієм вивчення історії в університеті – якість навчальної програми і кінцевого продукту чи статус ВНЗ (державний чи приватний)? Українське законодавство взагалі не бачить феномену недержавного ВНЗ як суспільного блага.

Багато розмов та обіцянок з боку українських урядовців та політиків було стосовно того, що нова редакція Закону України «Про вищу освіту» (липень 2014 року) надасть рівний доступ до державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою для вищів недержавної форми власності, як це передбачено статтями 44 та 72 названого закону. Закон виразно встановив, що абітурієнти самі мають визначати ті вищі навчальні заклади, у яких би вони бажали здобути вищу освіту за державним замовленням. Рівність прав вищих навчальних закладів додатково підтверджена і в статті 32 цього закону. Але ці законодавчі норми та гарантії так і залишились деклараціями. Недержавні інститути та університети навіть не допускаються до участі у конкурсі при розподілі державного замовлення у сфері вищої освіти. Хоча у недержавних вищих навчальних закладах також готують майбутніх науковців: є аспіранти та докторанти, працюють спеціалізовані вчені ради з захисту кандидатських та докторських дисертацій. Такий підхід зумовлює дискримінацію вищів приватної форми власності, невиправдано обмежує їхню конкурентоздатність на ринку освітніх послуг і порушує права громадян, які навчаються та працюють у приватних ВНЗ.

В сучасному українському суспільстві поширена думка, що приватний ВНЗ, завдяки недержавній формі власності, апіорі користується ширшими самоврядними правами порівняно з державними ВНЗ, бодай щодо фінансово-господарської діяльності. У цьому відношенні він, мовляв, перебуває у привілейованій позиції, оскільки може вільно встановлювати рівень оплати викладачів, вільно формувати штатний розпис, визначати співвідношення кількості викладачів до кількості студентів. Почасти, це правда. Однак, практика свідчить, що оскільки вища освіта надана в недержавних вишах не розглядається як суспільне благо, відтак вищий навчальний заклад приватної форми власності позбавлений будь-яких пільг. Водночас, державні ВНЗ мають право додатково здійснювати набір контрактників і фактично здійснюють комерційну діяльність на пільгових умовах (їм не потрібно вкладати кошти в створення матеріально-технічної бази, вона вже створена за рахунок платників податків). Приватні вищі навчальні заклади – оподатковуються на умовах комерційного підприємства (за винятком основної діяльності – освітні послуги); державне фінансування практично не доступне. ВНЗ приватної форми власності позбавлені будь-яких пільг щодо оплати комунальних послуг. Після прийняття Податкового кодексу України (2011 рік) до податку на землю, який серед вищих навчальних закладів мають сплачувати лише приватні, додався ще й податок на нерухомість з такою само дискримінаційною нормою. За цією логікою законодавець надає додаткові права не за дотримання високої якості навчання, а за

корпоративну приналежність до категорії ВНЗ державної форми власності. Напрошується висновок, що фінансово-господарська і певною мірою адміністративна автономія навчального закладу приватної форми власності, як це відображено в нашому законодавстві, є скоріше даниною бізнесовому баченню приватного ВНЗ, а не виявом усвідомлення суспільного інституту університету (незалежно від форми власності) як спільноти вільних людей, що збираються разом задля збереження, передачі та пошуку знань.

Замість того, щоб пов'язати розширення автономії з дотриманням вищим навчальним закладом (незалежно від форми власності) вищих критеріїв якості, міністерство позбавляє недержавні ВНЗ істотної мотивації підвищувати якість освітніх послуг. Воно обмежує їхню конкурентоздатність на ринку освітніх послуг і порушує право громадян, які є частиною академічної спільноти. Крім того, нова редакція Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (листопад 2015 року) хоч і визначила рівність прав наукових установ державної, комунальної і приватної форм власності (стаття 7), проте стаття 37 вказаного Закону залишила несправедливі умови фінансування пенсій наукових і наукових педагогічних працівників недержавних наукових установ та вищих навчальних закладів. Закон принижує престиж науково-педагогічної праці в недержавному ВНЗ, позбавляючи його будь-якого права на розширену автономію. Якщо керуватися логікою міністерства, недержавний виш, навіть сформувавши свою професорську спільноту з лауреатів Нобелівської премії, все одно не зможе претендувати на більші автономні права. Складається враження, що в основі мислення чиновників від освіти про сферу приватної вищої освіти закладене сприйняття приватного ВНЗ не як представника громадянського суспільства, не як просто недержавної інституції, а виключно як однієї з інституціалізацій приватного інтересу. Якщо рівень свободи у суспільстві визначається передусім простором свободи, залишеним для недержавних структур та об'єднань громадян, в освітній сфері ми отримуємо парадоксальну ситуацію, де найбільш контрольованими, бо найменш автономними, залишаються саме недержавні інституції, а рівень свободи визначається рівнем автономії державних ВНЗ.

Дискримінація недержавних навчальних закладів не зробить сильнішими державні ВНЗ, понизить градус конкурентності й на так не надто динамічному освітньому полі, знеохотить університети державної форми власності ставати більш підприємливими і менш залежними від державних субсидій. Українським університетам не уникнути головних тенденцій XXI століття, навіть якщо профільне міністерство вперто продовжує мислити категоріями століття XIX. Недержавна освіта поставлена у новому Законі України «Про вищу освіту» в нерівноправне становище на рівні дотримання фундаментальних принципів вищої освіти порівняно з ВНЗ державної форми власності. Це суперечить як духу демократичних перетворень, так і загальній філософії вищої освіти як суспільного блага.

Сталий розвиток потребує концепції освіти, спрямованої на комплексний і динамічний підхід, який враховує важливість критичного мислення, соціального навчання і участь у житті суспільства. Саме тому в освіті для сталого розвитку переплітаються економічні, соціальні й екологічні аспекти. У ширшому контексті важливими компонентами освіти для сталого розвитку є етика та справедливість. Саме недержавні вищі, як мобільні й націлені на мінливі потреби ринку праці, можуть стати центрами із впровадження освіти для сталого розвитку. Приватні навчальні заклади мають змогу:

- оперативно впроваджувати нові спеціальності, потреба в яких виникає під час впровадження сталого розвитку;
- розробити та впровадити тренувальні курси для державних структур, викладачів освітніх установ, неурядових громадських організацій з основ сталого розвитку, аспектів сталого використання природних ресурсів, розроблення місцевих планів дій на XXI століття;
- проводити моніторинг наукових та освітніх досягнень із впровадження освіти для сталого розвитку.

Висновки. Якщо Україна має на меті реалізувати таку глобальну ціль сталого розвитку як забезпечення якісної освіти, то має бути переосмислене ставлення до українських вишів і до вищої освіти в цілому. Вона повинна розглядатися як ресурсоінвестиційна сфера й суспільне благо незалежно від форми власності, у ній має стимулюватися соціально-інноваційний потенціал і готовність до змін.